

Pojam zakona u političkoj filozofiji Nikole Gučetića

Šišak, Marinko

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1994, 20., 61 - 72**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:552089>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

POJAM ZAKONA U POLITIČKOJ FILOZOFIJI NIKOLE GUČETIĆA

MARINKO ŠIŠAK

(Hrvatski studiji,
Zagreb)

UDK 101 (457.13) Gučetić, N.
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 20. XI. 1994.

Nikola Vitov Gučetić djeluje u vremenu u kojem su se iznova promišljali i redefinirali ključni termini političke filozofije, ali i svake političke zajednice. Pitanja prava, pravde i zakona usko su vezana uz pojam suvereniteta: kako s teorijskog tako i praktičnog aspekta. Grčka politička tradicija nije razlikovala državu od političke zajednice; polis je bio najviši oblik ljudskog udruživanja, a suverenost je pripadala vođama (ili grupi vođa) i cjelokupnom građanstvu. Rimski *imperium* bio je maksimalno proširenje ideje polisa, a prevladavala je doktrina da je vladar iznad zakona (kodeksa, običaja i uređenja samog društva), što je najbolje izrazio Ulpijan u načelu »ono što je po volji vladaru ima snagu zakona«. Ovakav koncept prava u srednjem je vijeku osporen na različite načine. Ideje da postoji državno pravo koje može stvarati vladar, ili javno pravo koje stvara zajednica za obranu od vladara, odnosno javno pravo nad koje se može postaviti vladar u interesu zajednice ili države, polazile su od toga da je pravo nešto što nadilazi vladara i zajednicu. Ciceron smatra da postoji »prvi zakon« iz kojeg vladar ili narod mogu izvesti svoj vlastiti zakon, ali ukoliko se toga ne pridržavaju, zakon nema istinski pravni karakter. Slično mišljenje zastupa i Seneka, da bi Gaj (u *Institucijama*) potvrdio da postoji univerzalno pravo naroda (*ius gentium*) koje sadrži principe što ih priznaje cijelo čovječanstvo i da ti principi poučavaju ljude u njihovu prirodnom razumu.¹ Rimski presedani omogućili su teorije o tome da vlast izvorno pripada narodu (iz rimskog *lex regia*), pa je Friedrich Veliki vladara nazivao slugom naroda, a teorije o suverenosti naroda javljaju se u srednjem vijeku u svezi s naukom o ugovoru o podaništvu (*pactum subjectionis*), kojim se htjela protumačiti i opravdati vladareva vlast. Nikola

¹ Ciceron, *De Republica*, III, 33.; F. H. Hinsley: *Suverenitet*, A. Cesarec, Zagreb, 1992, s. 96.

Cusanus ustvrdio je da je narodna suverenost nezastarjiva kao božansko i prirodno pravo (*ius divinum et naturale*). Te su se teze rodile u vrijeme kad je prevladavala misao da pravna osnova svakoj vlasti stoji u dobrovoljnom i ugovornom podvrgavanju zajednice podanika. Marsilije Padovanski dovodi ta shvaćanja do krajnjih konzekvenci tvrdnjama o tome da je suveren samo narod, a da vladar ostaje podložan zakonodavcu (narodu) koji ga je postavio i da je vladar izvršni dio države koji mora svoje vladanje podešavati volji naroda.

Međutim sve te teorije o narodnoj suverenosti kreću se u krugu tomističke, teologijske i aristotelijanske nauke. Aristotela je bilo lako upotrijebiti i za tvrdnju da vlast treba biti podčinjena zakonu kao vrhovnom božanskom zakonu, ili pak kao kodeksu temeljnih propisa običajnog prava. Iz tog vremena potječe i Bodinova teorija suvereniteta po kojoj postoji najviša moć koja nije zavisna ni od kakve druge moći, koja je trajna, vlastita i izravna i nije vezana zakonima, nego ih sama stvara (*Majestas vero nec a majore potestate nec legibus ullis nec tempore definitur*). Ipak Bodin nije tako pojmljenu suverenost do kraja apsolutizirao, nego ju je vezao uz vladarevu osobu. Iako je po tome svrstan uz začetnike apsolutizma i centralizma, za Bodina je vladar bio kormilar državnog broda čije su kormilo bili zakoni. »Osim toga, učenje da je vladar iznad zakona u smislu da ga može zanemariti u iznimnim okolnostima, kao božji namjesnik i zastupnik prirodnog prava, ali da mu je podvrgnut u smislu da normalno mora djelovati unutar granica koje mu postavlja zakon zajednice, koji je i njegov vlastiti zakon – tako da njegovo pravo da se povremeno ogriješi o običaje i prava zajednice ima protutežu u izvanrednom pravu zajednice da mu se usprotivi – vjerno je odražavalo zbiljsku ravnotežu prava i moći koja je prevladavala u mnogim kraljevstvima Europe.«²

Izravno iz tih pitanja suvereniteta, prirodnog prava, pravde, proizlazila su pitanja legitimiteta i usko s njim povezanog legaliteta. Upravo te teme dominiraju Gučetićevim opsežnim djelom »O državama« i »Građanskim upozorenjima za upravljanje državama«, dodatku u kojem su sažete maksime namijenjene vladarima kao temeljnim moderatorima političkog procesa i upravljačima političkom zajednicom.³ Koliko je ta tematika prevladavajuća u ovom djelu, najbolje se može vidjeti iz kazala pojmova, koje se nalazi na početku spomenute knjige. Naime, prema ovom kazalu, zakon je tematiziran u 84 natuknice, zakonodavac u 16, dok se od 222 naputka upućena vladarima zakon spominje u čak njih 37.

² F. H. Hinsley, *ibid.*, str. 96.

³ *Dello Stato delle Repubbliche secondo la mente di Aristotele con esempi moderni*, giornate otto, di M. Nicolo Vito di Gozzi, Gentilhuomo Raguseo, Accademico occulto. Con CCXXII Avertimenti Civili dell'istesso molto curiosi, & utili per coloro, che governano Stati. Et nel fine una Apologia dell' Honor Civile. Venecija, Presso Aldo, 1591. U svim citatima koristit ćemo se ovim djelom i navedenim izdanjem.

U Gučetićevo djelu zakoni se promatraju s tri motrišta i pojam zakona može se u cjelini podvesti pod četiri odrednice, aspekta i značenja: 1. zakoni su pripadnici Bogu, dakle imaju božansko podrijetlo, pa kao takvi izvorni principi oni uređuju život čovjeka u odnosu spram drugih ljudi u zajednici (obitelji, zaseoku, gradu, državi); oni su ti koji čovjekovu prirodu »uljuduju«, privode ljudsku prirodu njenoj biti, sprečavanjem njegovih negativnih sklonosti omogućavaju ostvarenje bitka čovjeka kao bića zajednice (ili političkog bića); 2. oni predstavljaju izraz suverena ili zakonodavca u tomističko-aristotelijanskom pojmljenom jedinstvu volje i razuma (*voluntas* i *ratio*), pozitivnopravne akte po kojima se na osnovi razuma, ali i volje zakonodavca uređuju sve, ili gotovo sve stvari u političkoj zajednici; zakon je »temelj, mjerilo, *regula artis*, kojom treba biti postignuta pravedna odluka«⁴; a pravednost je cilj i najviše dobro svake zajednice, a najviša pravednost najsavršenije zajednice (polisa); 3. zakoni su medijatori i definitivni izrazi političke zbilje, zakoni su kvintesencija svega političkog i etičkog i u tom obliku i na taj način, možda, konačno pronađen oblik u kojem se Aristotelova trodioba praktičnih znanja »odjelotvoruje«, nadsvođujuća odrednica koja omogućuje povratak poistovjećenju moralnog individualnog djelovanja i javnog običaja.

Zakoni su doneseni radi nesavršenosti ljudske prirode: »da nije zakona i sudova, čovjek bi zaista bio životinja – ne ugladena, već neobuzdana, divlja, štoviše opakija od bilo koje neukročene životinje«, čovjekove »zle i naopake strasti bijahu povodom da mudri donesu zakone svijetu, kojih se opaki moraju pridržavati radi straha od pravde, a ispravni da bi drugima dali primjer svojim uzornim življenjem.«⁵ »Zakoni su uređeni tako da ispravljaju naše izopačene strasti.«⁶ »Radi toga su zakoni, sudišta, vlade, suci i ostale institucije uređeni božjom providnošću da bi obuzdale i ublažile izopačene ljudske prohtjeve.«⁷ »Zakoni su temelj slobode, izvor jednakosti; zakon se ne podešava nekom osjećaju; ljubav, mržnja, nada, strah, niti ijedna druga izopačena strast ne mogu dospjeti u duh predmeta zakona. Zakoni brane dobre od loših (ljudi), a ove kažnjava; zakoni nam određuju ono što pravedno moramo činiti, a suprotno nam zabranjuju: gdje su zakoni smutnje i bune, nalaze se daleko od grada (države). Zakoni su uređeni za javno dobro i oni su duša grada, duh i lijek.«⁸

Uloga zakona je da 1. upravlja (comanare); 2. zabranjuje (vietare); 3. kažnjava (punire) i 4. dopušta (concedere).⁹ Gdje zakon ne prevladava ne može se

⁴ F. Neumann, *Promjena funkcije zakona u pravu građanskog društva*, u: Demokratska i autoritarna država, Naprijed, Zagreb, 1992², str. 29.

⁵ Gučetić, *ibid.* Giornata prima, s. 2.

⁶ *Ibid.* str. 163.

⁷ *Ibid.* s. 6.

⁸ *Dello Stato delle Repubbliche...*, str. 155–156.

⁹ *Ibid.* s. 156.

govoriti o državi, citira Aristotela. Ipak nije dovoljno donijeti dobre zakone. Za njihov nadzor zaduženi su magistrati koji su »zakoni koji govore« ili se može obrnuto reći da je »zakon magistrat koji šuti«¹⁰. U svim dobro uredenim državama postoji magistrat koji je čuvar zakona, kako to želi Platon u svojim »Zakonima«, a u kojem ne bi smjeli biti oni koji imaju manje od šezdeset godina. Zadatak magistrata »nije da budu gospodari zakona, nego nadglednici, javni branitelji i vladarevi poslušnici«.¹¹ Legislativna praksa bitan je dio zakona, jer osim pridruživanja zakonu kazne, bez provedbe su osude smiješne.

Rasprava o podesnosti zakona ili njihovoj izvrsnosti, odnosno prednosti nužno se vodi spram savršenih ljudi. Uz pretpostavku da postoji savršen čovjek on ipak ne može imati »siguran i oštar sud, jasan um i dušu lišenu strasti«. Gučetić opominje vladare da moraju stalno imati na umu da su ne samo »upravljani Bogom nego i prirodom« i da moraju vladati podanicima kao otac s djecom, jer je to najlegitimnija vlast na svijetu. Ljudske duše sastoje se od strasti i promjena (perturbazioni), čega su zakoni lišeni. Otuda zaključak da je bolje da gradom (ili državom) upravljaju zakoni nego savršeni ljudi.¹² Iako se ovo mišljenje redovito ili najčešće pripisuje Aristotelu, ono je i kasnoga Platona, a može se reći i čitave antičke tradicije: »Ja vas upućujem, da ne podvrgavate Siciliju niti drugu koju državu pod vlast vladara, nego pod vlast zakona«.¹³ Platon je ovo svoje mišljenje jasnije izrazio u »Zakonima«: »One koji se obično nazivaju *upravljačima* nazvao sam sada *slugama zakona* ne iz želje da gradim nove nazive, nego jer sam uvjeren da od toga više nego od ičega drugog zavisi i održanje i propast države. Takvoj naime državi u kojoj je zakon podvrgnut vlasti i nema snage vidim da je spremna propast. Onoj, naprotiv, gdje je zakon gospodar upravljača, a oni njegovi sluge, osigurano je, jasno vidim, i održanje i sve blagodati koje bogovi dadoše državama«.¹⁴

Dakako da Platonov, a ni Gučetićev izriječ i sud o zakonima nije uvijek i svagda jednak. Ponekad je mudar i istinski vladar podesniji od zakona. Kod Gučetića je to samo onda kad se država nađe u teškim prilikama. Tada je za državu bolje *izabrati* jednoga sa širokim ovlastima, koji će »biti slobodan u zamislima, jasan u savjetima, pravedan i mudar u teškim slučajevima i brz u njihovoj provedbi«. Međutim, to se može dopustiti samo dotle dok opasnosti za državu ne prođu.¹⁵ Onaj pak tko želi zadržati takve ovlasti i zloupotrijebiti

¹⁰ Ibid. str. 156.

¹¹ Gučetić, *Dello Stato...*, s. 190.

¹² Ibid. s. 170, 172.

¹³ Platon: *Sedmo pismo*, prev. V. Gortan, u: Platon: *Država, Državnik*, Izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1942., str. 16.

¹⁴ Platon: *Zakoni*, prev. V. Gortan, II. izdanje, Naprijed, Zagreb, 1974., str. 159.

¹⁵ Ibid., s. 172-173.

povjerenje postaje tiraninom poput Julija Cezara. Gučetić još jednom ističe da će biti bolje da vladareve prosudbe budu upravljane iz zakona nego iz njegove mudrosti, iako na drugom mjestu¹⁶ misli da zakoni ne mogu predvidjeti sve slučajeve, pa vladareva mudrost nadomješta njihove nedostatke. Očigledna je Gučetićeva skepsa prema bilo kakvoj prednosti vladara nad zakonima i u tome u potpunosti prihvaća antičku tradiciju i Ciceronova načela o zakonima kao temelju slobode (*omnes legem servi sumus ut liberi esse possumus*).

Platon, osim dakako njegova različitog poimanja uloge vladara u državi i prema zakonima, u značajnoj je mjeri utjecao na Gučetićevo mišljenje. Platon ponegdje ima i drukčiji stav prema zakonima, kao npr. u »Državniku« kada kaže da »nejednakost, naime među ljudima kao i među njihovim djelima, te činjenica, da nikada nijedna, da tako kažem, stvar ne miruje, ne dopuštaju, da bilo koje umijeće u ičemu pruža neko jednostavno pravilo, koje bi vrijedilo za sve slučajeve i za svako vrijeme... Nemoguće je dakle, da ono, što kroz svo vrijeme ostaje jednostavno, bude prikladno za ono, što nije nikada jednostavno.«¹⁷

Ipak, isti zakoni ne vrijede za sve države ili poretke; jer oni moraju biti upravljani prema onim ciljevima kojima cijela država teži: ali gdje taj cilj nije promislio mudar zakonodavac, za kratko vrijeme promijenit će se zakon i država (poredak). Zakonodavac mora poštivati samo dvije stvari, a to su (1) običaji naroda i (2) potrebe naroda.¹⁸ Dakle, običajnost (običaj, navičaj, izvorno grčki *ethos* i u grčkom – Aristotelovu smislu) ključan je element u stvaranju zakona. Ovdje Gučetić prihvaća Aristotelovu genezu države i u običaju nalazi podrijetlo svega onoga što je u zajednici bitno urediti. Na određen način Gučetić shvaća običaj i kao rezultat sporazuma (u Tominu smislu).¹⁹ Zakonodavac ne mora kao u Platona biti filozof, ali mora biti onaj koji najbolje zna mjeru (*metron*) svega što jest, bogova i ljudi, ali i poznavati božanske zakone. Zakoni sazđani na umu i mudrosti zakonodavca realizacija su umnog principa, jer se zajednice ne bi smjele uređivati na temelju »političke simetrije« kao što je pokušao Platon kombinacijom narodne i tiranske vlasti, ne bi li jedna drugu ograničile. Gučetić zajedno s Aristotelom drži da je načelo svake vlasti težnja za apsolutnom vlasti i potpunom dominacijom, pa im je princip u strastima, a nije u razumu, kao što bi trebao biti.²⁰

¹⁶ Gučetić: *Avertimenti civili*, XLI: »Tamo gdje zakonodavac nije propisao pojedinačne slučajeve, koji su beskrajni, to mora vladareva mudrost nadomjestiti: *sapientia et prudentia principis est loco legis*, kaže naš filozof.«

¹⁷ Platon: *Državnik*, u Platon: *Država, Državnik*, MH, Zagreb, 1942., str. 463. Za Platona su zakoni dvovrsni, pisani i običajni, dok je u Francuskoj rimsko pravo bilo poznato isključivo kao pisano pravo (*droit écrit*).

¹⁸ Gučetić, *ibid.* str. 182.

¹⁹ Toma Akvinski: *Država*, 97. pitanje, O mijenjanju zakona, čl. 3. Globus, Zagreb, 1990., str. 203.

²⁰ Gučetić, *Dello Stato...*, s. 74.

Gučetić se obraća zakonodavcima i upućuje ih na što moraju paziti kod izrade zakonika: 1. na veličinu zemlje i prihod koji je dovoljan za održavanje grada; 2. na uvjete i kvalitetu građana i na to da li se pridržavaju zakona; 3. mora dobro procijeniti okolne gradove i kakvog su stanja i veličine (radi rata, a ne mira).²¹ Zakonodavac koji ima uvida u božansku bit, ali i u bit čovjeka i ljudske zajednice jest onaj koji će na temelju poznavanja konkretnog stanja propisati oblike uređenja; tako se kombinacijom elemenata građana (bogatstvo, sloboda, plemenitost, kolikoća) utvrđuje hoće li vlast biti demokratska (tamo gdje prevladavaju siromašni), oligarhijska (tamo gdje je veći broj nadničara i trgovaca) ili aristokratska (gdje prevladavaju časnici i plemeniti bez obzira na imovno stanje).²²

Zakonodavac ne smije biti vladar (jer je nemoguće propisati zakone za samoga sebe), nego je daleko bolje da to budu mudri ljudi koji se »nalaze u narodnom mnoštvu«, a upravo na mnoštvo treba ravnomjerno raspodijeliti vlast, iako u tome ne treba pretjerivati. Ovaj »populizam« ili demokratski princip u modernom smislu riječi može se tumačiti prije iz ukupne Gučetićeve situacije, a manje iz dosljednog teorijskog stava. Otuda proistječe njegova sklonost spram »narodnih država« i isticanje njihove osnove: slobode i jednakosti građana, ali i na Aristotelu zasnovana mišljenja da se iz »narodnih država« (stato popolare) rađaju svi drugi oblici vlasti. I oligarhija i aristokracija kao i demokracija potencijalno su prisutne u takvom stanju (državi), a sloboda služi jedino tome da građani mogu naizmjenice vladati i podvrgavati se vlasti, što kao robovi ne bi mogli.

Zakoni su ono što omogućuje život u zajednici, kao očitovanje mjere. Stoga je Aristotel smatrao da se stari zakoni ne bi smjeli mijenjati. Mnogo je bolje zadržati manje nedostatke u starim zakonima nego ih mijenjati novima; jer oni koji ih žele mijenjati više će napraviti štete nego koristiti. I Platon je u svojim »Zakonima« (VI. knjiga) smatrao da zakone ne treba nikad mijenjati; a ako je ipak nužno da ih se treba mijenjati, onda prije toga treba za savjet pitati sve magistrate, narod i proročište. I stoga Gučetić zaključuje: »svaki zakon po svojoj je prirodi vječan i nepromjenjiv; a oni koji se prema vremenu, mjestu i prema mišljenju ljudi mijenjaju nisu istinski zakoni«²³. Tako decidan stav, proizašao iz Tomina shvaćanja zakona kao Božje volje, ali i Ciceronova »prvog zakona«, on u daljnjim razmatranjima ublažuje, ali ipak insistira na tome da se promjene rade s velikom odgovornošću i uvode postupno. A oni zakonodavci i vladari koji to čine naglo i naprečac ljudi su častohlepni, buntovni, sablažnjivi i slavohlepni. Oni uvodeći nove zakone brišu stare i ustrojavaju (machinato) novi oblik vlasti uz velike potrebe; svaki istinski građanin na to treba odgovoriti pridržavajući se

²¹ Ibid. str. 72.

²² Gučetić, *Dello Stato...*, s. 201.

²³ Gučetić, *ibid.* s. 94.

starih uredbi (antichi statuti), ako mu je stalo do mira u svojem gradu. Gučetić je dakle realističan i konzervativan; govoreći o načelima i promjeni zakona završava obranom starih statuta i mirom grada. Dakle, načelnu raspravu o biti zakona u državama povezuje s riječima koje bi se mogle odnositi na političku praksu i stanje u njegovu Dubrovniku, ali i svojevrsnu impostaciju i obranu Aristotelove »ideologije grada« kao zajednice jednakih i istovrsnih (*isonomoi i homoioi*).²⁴

Ipak, da ni Gučetiću u potpunosti nije jasno razlikovanje kršćanskog i grčkog Boga ili bogova, odnosno da on pokušava jedno protumačiti drugim, ili oba poistovjetiti, proizlazi iz njegova shvaćanja da zakoni imaju počelo (što pripisuje Sokratu u V. knjizi Platonovih *Zakona*), u »božjoj providnosti« (providenza divina). Ovu providnost Platon je u *Fedru* nazivao *adrasitia*²⁵. Radi se o božanskim, ali i o ljudskim zakonima.²⁶ Dakle, onaj tko želi sretno i uspješno vladati mora u stvaranju zakona gledati na božje svete stvari i udesiti ih prema njegovim božanskim odredbama. Ako zakoni ne donose građanima mir, spas i sreću, ne mogu se nazvati zakonima, nego očitim greškama; u stvaranju zakona iznad svega treba paziti na božanski kult, na mjeru, na istinskog Boga; otuda su prvi utemeljitelji građanstva nalazili prvu osnovu u svetim zakonima. Zakoni se ne nalaze u mišljenjima ljudi, nego u velikoj božjoj providnosti (Ciceron) i u božjem daru, kako se naziva mudrost.²⁷ Iz Božje providnosti proistječe i »svaka sloboda u nama«, a »velika Božja providnost ne upravlja samo malim državama

²⁴ Gučetić u djelu ne spominje često Dubrovnik, ali je čitav *Dello Stato...* prožet njegovim »duhom«. Iz jedne usporedbe Dubrovnika i Lakedemonjana lakše je shvatljiva i bit njegove političke filozofije. Naime, nasuprot Lakedemonjanima koji su oružjem osvojili svoje carstvo i potom oružjem branili slobodu, Dubrovnik je slobodu i grad sačuvalao poniznošću i strpljenjem (str. 119). Međutim, ni Dubrovnik nije idealan, pa i on »uvijek potrebuje dobrih savjeta« (str. 125).

²⁵ *Adrasteja* je ona kojoj se ne može umaći, trojansko-frigijska boginja koju su pjesnici kasnije poistovjetili s *Nemesom*, personifikacijom savjesti, poštenja, moralne ispravnosti; ona kažnjava ohole, nanosi štete onima kojima je sudbina dodijelila preveliku sreću i »time održava pravu meru i uspostavlja ravnotežu«. *Adrastijin* je zakon u sljedećem: duša koja je bila pratiteljica boga i ugledala nešto od istine, ona sve do drugog »okretanja« ostaje sigurnom i ako to uvijek može činiti, neprekidno ostaje nepovrijeđena; ukoliko se međutim napuni »zloćom i oteža« pa otežavši padne na zemlju, ona se pri prvom rađanju usađuje u zametak čovjeka koji treba postati filozof ili prijatelj ljepote ili službenik Muza i ljubavi; druga u zametak zakonu vjerna kralja ili čovjeka koji umije ratovati i vladati; treća u onoga koji zna upravljati državom ili je valjan privrednik; četvrta u onog koji će biti revan gimnastičar ili će se baviti liječenjem tijela; peta u onog koji živi životom vrača ili pravедnika; šestoj će dolikovati pjesnički život ili drugi život koji se bavi podražavanjem; sedmoj zanatlijski ili zemljoradnički; osmoj život sofista ili udvorice; devetoj tiranski život. V. Platon: *Fedar*, Kultura, Beograd, 1970, str. 234.

²⁶ Gučetić, *ibid.* s. 304.

²⁷ Gučetić, *ibid.* s. 216. Ovdje Gučetić poziva u pomoć Platona koji u »Timeju« kaže: *Deum animis nova corpora ingredientibus fatales leges praescribere*, dok Ciceron kaže *ab ipso Deum legum esse capienda exordia*.

nego i čitavim svijetom«; a naša (ljudska) uloga jest skrbiti se za njegovo očuvanje i duboko štovanje.²⁸ Očito je Gučetićeva namjera, bez obzira na različite koncepte i poimanja zakona u Platona i u kršćanskom svijetu, uvjeriti svoga sugovornika u božju narav i počelo zakona iako konkretni zakoni koji uređuju ljudske stvari proistječu iz običaja kao ključnog činitelja.

Kod promjena uređenja Gučetić se priklanja Platonovu mišljenju da se stvari ne mogu promijeniti u svoju suprotnost, dakle da nema revolucija, skokova, nego da se »mijenja u najbližnju«, kao što vidimo kod prirodnih promjena da se kakvoća najlakše mijenja po sredini, a ne po krajnosti. Najbolja država (ustav, *politia*) ne može se pretvoriti u lošiju; država najboljih (ottimati) mijenja se u častoljubivije, častoljubivija u državu nekolicine, a nekolicine u narodnu (pučku), ova pak u tiraniju; tiranija se ne mijenja ni u jednu jer od ove nema lošije (prema Platonu) (VIII. glava *Države*).²⁹

Na ovom primjeru zorno se vidi Gučetićeva namjera pomirenja Aristotela i Platona nazočna tijekom čitava djela. Iako se u mnogim ključnim političkim stavovima Gučetić priklanja Aristotelovu mišljenju (koji mu uostalom služi kao predložak za raspravljanje i zaključke), ipak kod niza konkretnih primjera i naputaka koristi Platonova shvaćanja i smatra ih ispravnim. Tako npr. argumentirano raspravljaajući o pogrešnosti Platonove teze da je nužno da u državi sve bude zajedničko (žene, djeca, posjedi, vlast), prihvaća Aristotelovo mišljenje da je bolje da građani prepoznaju svoje vlastito nego zajedničko i da se bolje brinu o vlastitim nego zajedničkim stvarima. A grad je po svojoj biti savršena zajednica i čovjek u njemu može postati bolji pridržavajući se zakona i vrlina. Grad je zajedništvo, zajedništvo mnoštva, mnoštvo je pak suprotno jedinstvu; odatle slijedi da gdje god su stvari jedinstvene i zajedničke, grad ne može biti savršen.³⁰ Gučetić upozorava na razliku između Platona iz »Države« i Platona iz »Zakona«. On naime smatra da je »božanski Platon«, misleći tu prvenstveno na tekst »Zakona«, prije mislio na »zajedništvo duha« (la *communità di spirito*), na ugodnost duha i duše kakva mora biti kod građana, što ih drži bliskima i vezanima, a istodobno grad (poredak) čuva nepromjenjivim.³¹ To je ono o čemu govori Ciceron kao *cordium congruentia*, i u tome, a ne materijalnom jedinstvu i zajedništvu Gučetić razumijeva Platona. »Ova ugodnost, ova ljubav, ovo zajedništvo, što se kod Platona nalazi, čuva sve države na svijetu«³². Gučetić govori i o ljubavi, zadovoljstvu i zajedništvu koje se mora stvarati među građanima

²⁸ Gučetić, *Dello Stato...*, s. 303.

²⁹ Gučetić, *ibid.* str. 304.

³⁰ Gučetić, *ibid.* s. 19, 62.

³¹ Gučetić, *ibid.* str. 74–75.

³² Gučetić, *ibid.* str. 75.

jedne države (zajednička volja). Gučetić vrlo opširno raspravlja o njihovim konceptima nastojeći citatima iz *Politike*, *Nikomahove etike* i *Zakona* pokazati i dokazati ovu tezu o sličnosti pogleda na temeljan odnos i osnovu države. On smatra da je Aristotel češće odbijao Sokratove i Pitagorine teze nego Platonove. Platon je svoju koncepciju države razvio na Pitagorinu mišljenju, ali kakav je bio njegov duh, bolje se vidi u »Zakonima«; Sokrat i Pitagora predlagali su to zajedništvo stvari nastojeći pronaći lijekove za bune, sukobe itd. koji su se javljali u državama. Oni su ponudili suprotnost onome što je postojalo, misleći da će to izliječiti stanje. A i Platon kao i Aristotel shvatili su da u tome leži prvi uzrok svim bunama i da se onaj tko dobro zakonima uredi i omogući »jednakost u stvarima« u nekom gradu (državi), ne mora bojati da će mu nešto nedostajati. Iako su uzroci buna u državama dvostruki: radi nejednakosti dobara ili časti, Gučetić smatra da ova prva nejednakost više razdražuje narod i da je češći uzrok pobunama. Platonova ideja pravednosti kao biti države za Gučetića predstavlja stvarnu i svaku vrstu pravednosti, dakle konkretnu: u stvarima, u častima, u zaslugama, u kaznama, u jednakosti i nejednakosti... Dakako da je ideja pravednosti najbolje i najcjelovitije ostvarena u zakonima koji čine pravednost sâmu. Pravednost je poput zakona po sredini, dakle izbjegava i objedinjuje sve krajnosti.³³ Otuda je opravdan i ostracizam kao mjera eliminiranja krajnosti.

Gučetić svojom raspravom »O državi...« nastoji u praktičnoj znanosti objediniti i etiku i ekonomiju i politiku. Stoga je njegova rasprava o ekonomskoj osnovi država vrlo široka, on s njome počinje i zadržava se na globalnim, ali i pojedinačnim primjerima, napucima i modalitetima u realizaciji ekonomske osnove države. Koliko je za svaku državu važno bogatstvo, pokazuje on kada bogatstvo stavlja na prvo mjesto među pet vrsnih i savršenih dobara (ostala su plemenitost, sloboda, pravda i krepost).³⁴ Pri svemu tome dakako da je primarna etička osnova i svi odnosi (među građanima, u donošenju zakona, vlasti itd.) moraju se držati impostiranih načela. Isto tako je i svaki pojedinac koji sudjeluje u građanskim i političkim poslovima dužan pridržavati se tih načela. Gučetić polazeći od trodiobe Aristotelova nauka na ove tri ključne discipline, nastoji ih objediniti u postuliranju zakona i države. U čitavom djelu ove tri discipline su isprepletene i nerazdvojne: kad razgovara o državi, on vodi u svakom trenutku računa o sva tri aspekta: etika obrađuje tradiciju, običaje, ekonomika načine stjecanja bogatstva, djecu, robove, domaćinstvo, a politika preuzima pitanja o osnovama političkog poretka, ustavu i zakonima. Za Gučetića, za razliku od Christiana Wolffa i Aristotela prije bi se moglo reći da se univerzalna praktična filozofija ozbiljuje, a ne promišlja: prirodno pravo (kao jedinstvo ljudske prirode i djelovanja) postalo je kod Wolffa predmetom promišljanja nezavisne

³³ Platon: *Država*, nav. izd., str. 81.

³⁴ Gučetić, *ibid.* s. 159.

teorije uma, koja ima izvan sebe pozitivni zakon i političku zbiljnost, dok je kod Aristotela identično pozitivnom pravu³⁵.

Kod Gučetića se također radi o identifikaciji prirodnog i pozitivnog prava, o običaju kao rodnom mjestu prava i otud njegov konzervativizam i težnja za čuvanjem zakona. »Kao što Mjesec čudesne promjene poprma od sunčana svjetla, tako neka nijedan vladar na svijetu ne pomisli da njegovi građani mogu postati kreposni i savršeni, ako najprije on sam nije takav; ne smije se žaliti na građane kad se izopače, ako ne popravi svoj pokvareni život.«³⁶ Ovo jedinstvo prisutno je u svim slučajevima: građani slijede vladara kad je dobar, ali i kad je loš. S ovime je povezano i pitanje provođenja zakona: i pravedni zakoni mogu biti upotrebljavani krivo i nepravedno, ali tada se u njima treba gledati namjera i duh pravog zakonodavca.

Tematika političke filozofije Nikolu Gučetića svrstava u tipične mislioce toga doba, koji se u humanističkoj maniri okreću prije svega antičkoj tradiciji i refilozofikacijom, odnosno reaktualizacijom klasičnih mislilaca nastoje pomiriti turbulentnu zbilju s racionalnim postulatima ustanovljenja i uređenja ljudske zajednice, prvenstveno države. Pojam zakona u političkoj filozofiji Nikole Gučetića, uz pojam vladara, svakako je najznačajniji. Kroz njega se može promatrati ustrojstvo i bit zajednice, ustrojstvo i bit vlasti i politike, zakoni su medijator, ali ujedno i »pravilo i mjera djelovanja« (*regula et mensura actuum*) svake političke zajednice (*politike koinonia*). Isto tako zakoni se mogu promatrati kao vrhunac, krajnja točka, njegova promišljanja i domišljanja političkog, svojevrsna stvarna i tvorna obnova i realizacija ukidanja klasične trodiobe Aristotelove praktične filozofije na etiku, ekonomiju i politiku. Jer kao krajnji domet i posljednji izraz politike, zakoni su oni po kojima su regulirani ekonomski i politički život te usustavljeni i zaštićeni ispravni etički odnosi u državi.

Zakoni ne proistječu iz narodne suverenosti koja je povijesna i logička negacija božanskog prava kraljeva i osnova narodne demokracije; oni su naprotiv u tradiciji aristotelijansko-tomističkog jedinstva prirodnih i pozitivnih zakona; jedinstvu *ratia* i *voluntasa*. Zakoni potječu iz razuma, država je uređena na mudrosti vladara i razboru zakonodavaca (Platonov ideal), ostvarenje je pravednosti same u svim njenim izvedenicama i aplikacijama. Pokazujući načela i podrijetlo kao i bit zakona, Gučetić je pokazao i svu njihovu relativnost (pođešavanje prilikama, zloupotreba, neizvršavanje itd.), potvrđujući diskrepanciju i raskorak u utemeljenju stvarne zajednice na umu i razumu.

U tom smislu može se reći da je s jedne strane apsolutiziranjem zakona u političkoj zajednici, u svim njegovim bitnim segmentima (podrijetlu, donošenju,

³⁵ J. Ritter, *Metafizika i politika*, Informator – FPN, Zagreb, 1987, str. 152.

³⁶ *Dello Stato...*, str. 11.

provođenju, nadgledanju, promjeni itd.), a s druge strane razmatranjima modaliteta zakona u realnim zajednicama i stvarima, njegova politička teorija različita od svih onovremenih utopija ili imaginarnih poredaka. Zakoni vežu vladare i podanike, što je nužno zbog iskvarene prirode ljudi, ali i moralne i druge izopačenosti koju sa sobom nosi vršenje vlasti (što je i Machiavellijeva teza). Ali Gučetić ne zatvara rascjep koji se stvara između makijavelističkog i prirod-nopravnog načela: održanje pravednosti, provođenje zakona pod svaku cijenu i bez obzira na posljedice, s pragmatičkim načelima u održavanju države. Principi moderne političke znanosti i filozofije kod Gučetića završavaju u pokušaju ozbiljenja univerzalne praktične filozofije, ali i primjeni Aristotelovih etičko-filozofskih principa »filozofije polisa« u analizi stvarnih političkih događaja i procesa.

POJAM ZAKONA U POLITIČKOJ FILOZOFIJI NIKOLE GUČETIĆA

Sažetak

Jedan od najznačajnijih hrvatskih filozofa XVI. stoljeća Nikola Gučetić svojim djelima iz područja praktične filozofije pokušava obnoviti antički ideal jedinstva politike i etike. Taj pokušaj odvija se oko Aristotelove *Politike*, ali u sebi sadržava i objedinjuje ostale antičke mislioce (poglavito Platona), rimsko naslijeđe (osobito Cicerona), srednjovjekovne mislioce (Tömu Akvinskog) i suvremenu političku misao (Patrizija, Bodina i druge). Tematizirajući jednakomjerno sva tri dijela Aristotelove praktične filozofije Gučetić ujedno nastoji ukinuti tu diobu u jednoj »*philosophia practica universalis*«.

Autor nastoji pokazati da je Gučetićev pokušaj teorijskog utemeljenja političke zajednice na antičkim principima završio u normativizmu i apsolutiziranju zakona kao »pravila i mjere« konstituiranja i održanja svake političke zajednice. Kroz koncept zakona kao najviše norme u zajednici promatra se cjelokupna Gučetićeva politička filozofija i teme koje problematizira: bit politike i oblici vlasti, suverenitet, politička dinamika i druge. Gučetić ne uspijeva obnoviti jedinstvo političkog i etičkog u izvornom grčkom smislu, nego ga modificira u skladu s kršćanskim teorijama etičkog djelovanja i anticipacijom novovjekovnog koncepta politike.

THE CONCEPT OF LAW IN GUČETIĆ'S POLITICAL PHILOSOPHY

Summary

Nikola Gučetić, one of the most significant Croatian philosophers of the 16th century, attempted to renew the classical ideal of the unity of politics and ethics in his works devoted to practical philosophy. This attempt takes its point of departure from Aristotle's »Politics«,

but also contains within itself a synthesis of other classical thinkers (especially Plato), the Roman tradition (especially Cicero), medieaval thinkers (Thomas Aquinas) and contemporary political thought (Patritius, Bodin and others). Analyzing all three sections of Aristotle's practical philosophy with equal emphasis, Gučetić simultaneously endeavours to dissolve this division into a single »*philosophia practica universalis*«.

The author in this text hopes to establish that Gučetić's theoretical attempt at founding the political community on classical principles resulted in normativism and the absolutization of law as the »rule and measure« of the constitution and maintenance of every political community. Through the concept of law as the highest norm in the community, Gučetić's political philosophy is considered in its entirety, together with its implied problems: the essence of politics and forms of government, sovereignty, political dynamics and so on. Gučetić does not succeed in renewing the unity of politics and ethics in the original Greek sense, but rather modifies it in concordance with Christian theories of ethical action, and thus anticipates the modern conception of politics.